
JELENKOR

Háború az „olasz” Líbiáért

Könyve *Bevezetőjében* a szerző, *Nicola Labanca* az olaszok Líbiáért folytatott harcának még ma is gyér, hiányos kutatási kísérleteit emeli ki, azokon belül is a *katonai* lépéseket, holott azok „kivételes jelentőségűek voltak Líbia olasz meghódításában”. Az olaszok (legalábbis 2011-ben) nem szívesen emlékeznek erre a „háborús agresszióra és gyarmati hódításra”, ami a következő okokra vezethető vissza: nehezen tudják magukévá tenni a gondolatot, hogy hazájuk „gyarmatosító hatalom” volt, ráadásul egy olyan országban lépett föl gyarmatosítóként, amely ország területének nagy része sivatag volt, népessége pedig roppant szegény. A sors fintorának is nevezhetjük, hogy míg most, a jelenkori olasz történelemben Észak-Afrikából érkeznek menekültek Olaszországba, addig száz évvel ezelőtt olaszok igyekeztek megvetni lábukat ugyanebben az Észak-Afrikában, jelen esetben pontosan Líbiában. Nagy súllyal nehezedik a mai olaszokra annak a tudata is, hogy mind a liberális, mind a fasiszta kormányok olyan hosszú háborúba keveredtek Líbiáért, amelyben „a legkegyetlenebb eszközöket alkalmazták legyőzésére: deportálásokat, kivégzéseket, koncentrációs táborokat.

A legújabb kutatások alapján módosítani kell a líbiai háború befejezésének dátumát, ami 1931-re esik: ekkor beszélhetünk csak a líbiai fegyveres ellenállás végleges és teljes letöréséről. Gyakorlatilag az egész háború egy nagyobb, bonyolultabb cél elérését lett volna hivatott elérni: a *Giolitti*-kormány számára a nagyhatalomhoz vezető út egyik állomása lett volna, míg *Mussolini* számára egy olasz birodalom álmát előlegezte meg. Ez a háború – és ez egyik jellegzetessége és paradoxona – akkor indult meg, amikor a többi európai gyarmattartó nagyhatalom (Nagy-Britannia, Franciaország) már régóta főszereplői voltak a gyarmatosításnak – és nem csak Afrikában! –, sőt, itt-ott már a régi gyarmatok megreformálási folyamatai is elkezdődtek, de legalábbis békében éltek – „pacifikálták” őket...

A *Bevezető* után az európai gyarmatbirodalom rövid áttekintése következik: ennek kiépítése a XIX. század végére Kína, Etiópia és Libéria kivételével befejeződött. Az ottomán birodalom az észak-afrikai partszakaszt uralta, ide

tartozott Tripoli, Bengázi és a Fezzan. Megismerkedhetünk az akkori gyarmati katonai elméletekkel, a hadseregek fegyverzetével, az új haditechnikával.

Az olasz behatolás Líbiába a XX. század első felében kezdődött, jellege ekkor még gazdasági volt és békés. A gazdasági terjeszkedés egyik főszereplője 1906 és 1907 között a *Banco di Roma* volt. Az olasz politika azonban már ennél régebben kiszemelte magának Tripolit és a Kirenaikavidéket. A térség meghódításának fő akadálya az említett területeket uraló ottomán birodalom volt, amelyhez 1911 szeptemberében a Giolitti-kormány ultimátumot intézett, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy Olaszország a diplomáciát katonai fellépéssel helyettesítette, annak ellenére, hogy sem a szükséges gazdasági és katonai erővel, sem háttérrel nem rendelkezett. Mivel azonban minden háború erős gazdaságra kell, hogy támaszkodjék, és az ország katonai hatalommá akart válni, az erre irányuló kísérletei a gyöngye gazdaságot csapolták meg igen nagy mértékben. Erős nyomás nehezedett a politikusokra a hadsereg tisztikara részéről, amely azonban maga sem volt egységes a gyarmatosítást illetően. Így a kormánynak kellett lépnie: a háborús ügyek minisztere dolgoztatta ki a megszállás tervét. A gyors cselekvés azonban akadályokba ütközött, melyek közül ki kell emelni az *Iffőtörök Mozgalmat* radikális, a társadalmi modernizációt követelő törekvéseivel.

„Mit tudtunk Líbiáról?” – teszi fel a kérdést a szerző a vizsgált korról, azaz a XX. század elejével kapcsolatban. 1911-ig szinte semmit – ami azt jelentette, hogy az olasz hadsereg a teljes tudatlanságban indult harcba, illetve hamis, félrevezető információk alapján, csupán a kormány „emocionális indítatására”, amikről azonban az olasz ember nem tudhatott, ugyanis ezen ’információk’(!) a „még makacskodó közvéleményt” voltak hivatottak a háborús készülődésre hangolni. Giolittinek és kormányának jelentős bázisa volt a nacionalisták tábora. 1911 szeptemberében Giolitti és külügyminisztere, *Di San Giuliano*, meggyőzték a királyt, hogy csak az ottomán birodalom elleni fegyveres harc akadályozhatja meg Tripoli elesét. A király áldását adta erre a háborúra... Háború, amely hamarosan a balkáni államokat is Konstantinápoly ellen hangolta, illetve röviddel ezután egész Európát az 1. világháborúba hajszolta. Mindezek mellett, emeli ki a szerző, a líbiai háború igazi kitalálója és „rendezője” a fent említett Di San Giuliano volt, aki azonban elkövetett néhány taktikai hibát: nem konzultált időben a katonai vezetőkkel, és csak későn fordult a fegyverek alkalmazásához.

Az expedíciós hadsereg vezetője az a *Carlo Caneva* lett, aki már korábban is bizonyította rátermettségét katonai vezető posztjára, és aki most hamar felismerte az új háború politikai tétjeit: el kellett foglalnia Líbiát, de ami ennél is fontosabb volt, el kellett kerülnie mindenféle vereséget, és megőrizni Európá előtt az olasz „nemzet presztizsét”.

1912-ben létrehozták a gyarmatügyi minisztériumot, mellette egy katonai ügyekért felelős osztályt. Ami a most már gyarmati háborúvá vált harcok irányítását illette, ott a döntések a felsőbb szintekről egyre lejjebb kerültek, pontosabban a gyarmati kormányzókhöz és az illetékes csapatparancsnokokhoz; lényeges volt, hogy a döntések a lehető legkevesebb politikai tartalommal jelenjenek meg, viszont nagy szerepet kapott a technikai felkészítés, ennek egyik tartozéka az olasz haditengerészet volt, amely azonban önmagában nem lett volna elégséges a törökök Tripoliből történő kiűzésére, ezért a hadsereg vette át a vezetőserepet. Ezen a ponton viszont a legújabb kori történetírás bizonyos vonatkozásokban, pontosabban tényekben, ellentmond az akkori hivatalos állásfoglalásoknak és közölt adatoknak, elsősorban a líbiai háború időtartamát illetően, mely szerint az nem 1911-től 1912-ig, hanem 1913-ig tartott, azután a jelentésekkel ellentétben a kormány akkor nem egész Líbiát uralta, csupán csak a partvidékét és annak közvetlen közelét, s az olasz nacionalisták által túlbecsültnek tartott katonai sikereket is igyekezett némileg helyretenni, azaz szolidabbaknak ítélni.

Az olasz hadsereg, csakúgy, mint az olasz haditengerészet nem állt a felkészültség csúcán, ami egyrészt abban jelentkezett, hogy tk. nem volt igazi gyarmati hadsereg, másrészt logisztikai, stratégiai és taktikai problémákkal került szembe, de mindenek előtt állandó pénzügyi nehézségekkel küzdött. A Tripoli elfoglalásáért indított harcokban az 1896-os etiópiai hadjárat emléke is kísértett. A szárazföldi olasz csapatokat meglepte az ottománok különös harcmodora, ami jelentős veszteségeket okozott nekik, ez viszont arra kényszerítette Giolittit, hogy Líbiát most már – a király beleegyezésével – annektálja, egyre több katonát küldjön a líbiai harcterekre, a katonai vezetőktől pedig elvárja, hogy szétzúzzák a török hadsereget, majd mind a lakosságot, mind a helyi vezetőket az olaszok mellé állítsa, és az annektálást minden eszközzel maradéktalanul megvalósítsa. Miután mindez megtörtént, megkezdődött utak és erődítmények építése a hadsereg számára, illetve ez utóbbi technikai felszereltségének fejlesztése.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az annektálást mind az ottománok, mind a líbiaiak föltétel nélkül elfogadták. Az igazi gyarmati háború csak ezután kezdődött, célja most az volt, hogy az ottomán erőket szétverje, és megakadályozza katonáik és tisztjeik szövetségét a líbiai notabilitásokkal és a líbiai lakossággal. Megváltozott az olasz hadsereg maga is: egyre modernebb fegyverekkel támadtak, egyre jobb szervezethez értek el, és ami talán a legfontosabb: egyre erősebb lett az „összetartása és professzionális – szervezeti, azaz a nyugati (ti. nyugat-európai) háborús kultúrája”. 1911 vége és 1912 eleje között Caneva azt a taktikát választotta, hogy katonái ismeretlen területeken történő bevetése helyett inkább az ellenség erejének felőrlésén dolgozott.

1912. március vége és április eleje között a harcok színtere Líbiáról egy újabb területre is átterjedt, mégpedig a Dodekanézosz török szigetekre: az olasz haditengerészet elfoglalta a szigeteket, és ezzel az eredetileg gyarmatinak indult líbiai háború „kifejezetten imperialista háborúvá” nőtte ki magát – olyan esemény volt ez, ami már „a nemzetközi közvélemény nyugtalanságát és méltatlankodását váltotta ki.” Majd 1912 szeptemberében ugyan az olasz hadseregnek sikerült benyomulnia Líbia belsejébe, a líbiaiakat azonban sohasem tudták maguk mellé állítani.

1912. október: a Lausanne-i Szerződés elvileg véget vetett az olasz–török háborúnak, olymódon, hogy a török tiszteket és regulárisokat Tripoli és Kirenáika elhagyására kötelezte: ők 1913. nyarán hagyták el véglegesen a nevezett területeket, és csak ezután válhatott realitássá az „olasz ellenőrzés.”

A szerző hosszan és részletesen időz az olasz haditengerészet földközi-tengeri beavatkozásainál, amivel pótolni igyekszik ezen fegyvernem méltatlan mellőzését, elfeledettségét a történészek részéről, újból kiemelve szerepét az Égei-tenger szigeteinek elfoglalásában, s a Líbia ellen folytatott háború kapcsán megkérdőjelezi azt az olasz – főleg nacionalisták által hangoztatott – „retorikát”, mely ezt a háborút „az arabok törököktől történő felszabadításának” keresztelte. Ezek után, visszatérve az említett Lausanne-i Szerződéshez, ennek értelmében a törökök feladták „világi hatalmukat” Líbiában, de a vallásit nem: ugyanis jogot formáltak továbbra is arra, hogy egy magas rangú vallási vezető hagyjanak az olaszoknak átadott területeken. A Kelet történelmével foglalkozó kutatók szerint ez „lehetővé tette Konstantinápoly számára, hogy „a régióban közvetett politikai befolyást tartson fenn”, és továbbra is támogassa a líbiaiak „antikolonialista ellenállását”, amit a „pánarab és a pániszlám szolidaritás” csak erősített. 1913 és 1921 között az olaszok eleinte csökkentették a Líbiában állomásoztatott csapataik létszámát, később azonban visszatértek a nagyobb létszámú fegyveres erőkhöz, hogy megfékezzenek egy arab felkelést, de ez a csapatlétszám-emelés is csak azt engedte meg Olaszországnak, hogy újból csupán a nagyobb tengerparti városok – Tripoli, Homsz, Bengázi – fölötti uralmát őrizze meg. A Líbiáért folytatott háború 1913 után sem állt le, miközben 1918 novemberében kikiáltották a Tripoli Köztársaságot.

Az olasz kormány eközben otthon igyekezett titokban tartani a líbiai háború történéseit, elsősorban a ráfordított költségeket és a nehézségeket, amelyekkel szembe kellett Líbiában néznie, de a politikusok érdeklődése is erősen lanyhult, így a Fényes Porta az 1. világháború alatt tovább segítette a líbiaiak antikolonialista harcát; mindez Olaszország gyengeségét tükrözte, de nem állította meg azon törekvéseit, hogy kivédjen olyan katonai vereségeket, amelyek a „nemzet presztizsét gyengíthették volna.” Közben, még mindig 1913

– 1921 között, összetételében is megváltozott a Líbiában harcoló olasz expedíciós hadsereg: a fehér katonaság *bennszülött* katonákkal egészült ki, mialatt összeomlani látszott a „liberális pacifikálási politika és a gyarmati egyezkedés.” 1922. februárjában Tripoli kormányzója, *Volpi*, visszahódította Tripolitániát, a – még mindig – liberális olasz kormány pedig hozzáfogott a terület modernizálásához, a hadsereg taktikai felszereltségének javításához, melynek során olyan újdonságokat alkalmaztak, mint a légi felderítés és a rádió. Az új – fasiszta – kormány a fenti politikai, katonai és technikai modernizáló törekvéseket kevés lelkesedéssel fogadta, mivel azok a liberális kormány vezetése alatt történtek, és olyan jeles személyiségek, mint *Amendola* és *Badoglio*, „nem voltak összeegyeztethetők Mussolini «nemzeti kormányával»”. Más volt a helyzet Kirenaika visszafoglalásával: ez „kizárólagos fasiszta kérdés” volt. Különbözött a két terület – tehát Tripolitánia és Kirenaika – visszahódításának lezajlása is katonai szempontból: míg az előbbi fokozatosan és szisztematikusan történt, addig az utóbbi többszöri megtorpanással és visszavonulással. A faszizmus által kinevelt gyarmati hadsereg nem volt megfelelően kiképezve, ekkor *Badogliot* nevezték ki a két líbiai provincia kormányzójává; ő 1932. január 24-én jelentette be a Kirenaika fölött aratott győzelmet, amelynek előzményei és okai voltak Mussolininek azon óhajai, hogy óceániai kijárata legyen, majd az olasz uralmat Csádig kiterjessze, és végül az Indiai-óceánig jusson, tönkretéve ezenközben Francia Egyenlítői Afrikát. Mussolini álmából azonban vajmi kevés valósult meg, bár az afrikai hódítás során sikerült megtörni a bennszülött társadalmi hierarchiát, a nomád-félnomád lakosságot pedig koncentrációs táborokba zárták – ez a történet még ma is alig férközött be a történészek kutatási területei közé.

Könyve végén a szerző – többek között – a liberalizmus és a faszizmus olaszországi mibenlétét hasonlítja össze a korabeli nemzetközi gyarmati politikával: megállapításait lásd ismertetésünk első részében! Ezekben túlmenően megállapítja, hogy Líbia 1928 és 1931 közötti *reconquistája* megmutatta, milyen véres kegyetlenségekre képes a fasiszta ideológián alapuló olasz gyarmatosítás; ideológia, amely „mélységes undorral viseltetett a bennszülöttek... és a helyi entellektüelekkel és előkelőségekkel (a »zsakettesekkel«) szemben.” Sajnos, az antikolonialista fegyveres ellenállás leverésével „függöny ereszkedett a Líbiáért folytatott háborúra.” Mi több, a magát demokratikusnak és republikánusnak tartó Olaszország visszakövetelte volt gyarmatait, kivéve Etiópiát. Különösen ragaszkodott Tripolitániához, ahol több tízezer olasz maradt. Az ENSZ azonban – elsősorban Nagy-Britannia nyomására – Líbia függetlensége mellett döntött. Ezután, 1945 és 1949 között, majd egészen 1951-ig, az olaszok – az olasz kormányok és az olasz

közvélemény is – már csak nosztalgiával emlékezhetnek vissza az általuk Líbiában jónak tartott cselekedeteikre, és elfeledkeztek a húsz évig folytatott háborúra. „A katonai múltról hallgatni illett.” A történészek is csak a XX. század nyolcvanas – kilencvenes éveiben kezdtek el némi érdeklődést mutatni a téma iránt. Az 1980-as évektől *Kadhafi* líbiai elnök az olajjal és a földgázzal próbálta ellensúlyozni a két ország közötti „posztkolonialis vitát”, igaz, „politikai és kulturális kompenzációt” kért a gyarmati múltért cserébe, pl. úgy, hogy visszakövetelt néhány művészeti tárgyat, viszont, nem akarván élesíteni a helyzetet, vállalta, hogy hallgat a koncentrációs táborokról. Az olasz kormányok azonban nem teljesítették kéréseit. Az olasz ember pedig, politikai vezetőik hallgatása miatt ma már nem is tud erről a háborúról, a fasiszta gyarmatosítás specifikumáról. „Talán nem is tudja, hogy húsz évig tartott, és sok vért követelt, ...és nem tudja megítélni, hogy ez a múlt ma milyen nemzeti felelősséget támaszt. Még most is az »olaszok derék emberek«, az olasz gyarmatosítók kedélyességébe vetett mítoszban ringatják magukat.” Pedig 2011-ben jobban kellene emlékeznie a száz esztendővel ezelőtti eseményekre – így talán kiderülne, nincs igazuk azoknak, akik szerint a „derék olasz” mítosza immár halott...

A szerző katonai szempontok szerint közelíti meg a témát, talán ezért is jut benne kevés hely az EMBERnek. Alig szerepelnek a katonák, legyenek azok törökök, vagy olaszok, vagy arabok – nem ismerjük meg őket, akik ezeket a történelmi eseményeket véghezvitték, meg- és átélétk –, vagy nem. Kik voltak, milyenek voltak, hogyan viszonyultak a háborúhoz, a hazatérők mit és hogyan találtak otthon, a bennszülöttek miért és hogyan kerültek az olasz gyarmatosító katonák közé stb... Megismerhetünk ugyan név szerint, de ekkor is csak futólag, néhány katonai vezetőt, politikust, de ez minden. Események, dátumok, szigorú objektivitásra és távolságtartásra törekvés – mindez egysikűvé, élettelené teszi az adott történelmi cselekményeket, kort. Azután kicsit gyakori az ismétlés, az előre/hátra ugrás, az állandó „erről a későbbiekben lesz szó...” – hogy azután az olvasó ne tudja, mikor lesz valóban szó az adott és ígért eseményről, mert addig elfelejti a célzást a „későbbre ígért dologra”...

A könyvet a líbiai olasz gyarmatosítás katonai aspektusai iránt érdeklődőknek ajánljuk azzal a kéréssel, hogy egészítsék ki más, az ugyanezt a témát tárgyaló, más megközelítésű művel!

Nicola Labanca: La guerra italiana per la Libia. 1911–1931 (A líbiai olasz háború. 1911–1931). Bologna, Il Mulino, 2012. 293 o.